

BALAN
MONUMENTA
REFORMATIONIS
LUTHERANAE

BR301

B3

c.1

85512

EX LIBRIS

HEMETHERII VALVERDE TELLEZ
Episcopi Leonensis

1080023893

1687
\$8.00

B. HERDER
FRIBOURG EN BRISGUE
(ALLEMAGNE)

MONUMENTA

REFORMATIONIS LUTHERANAE

EX TABULARIIS SECRETIORIBUS S. SEDIS

1521-1525.

COLLEGIT, ORDINAVIT ILLUSTRAVIT

PETRUS BALAN,

PRÆLATUS DOMESTICUS S. D. N.

EQUES TORQUATUS L. R. ORDINIS FRANCISCI JOSEPH.

UNIVERSIDAD DE NUEVO LEÓN

Biblioteca Universitaria y Zoológica

MDCCLXXXIV.
RATISBONAE, NEO EBORACI & CINCINNATI
SUMPTIBUS FR. PUSTET,
S. SEDIS APOSTOLICA TYPGRAPHI.

85512

BR 301

B 3

Ad lectorem.

Quae nunc in lucem edimus, omnia ex Archivo secretoire Sanctae Romanae Sedis tracta, integra et sincera damus; non omnia nova, attamen omnia accuratiore studio edita credimus. Quaedam ediderat iam Friedrich¹⁾ ex codice tridentino, cui fortasse ille maioris ponderis auctoritatem tribuit quam mereatur; edidit tamen satis mendose et imperfecte, quum multa in codice deessent etiam Aleandri, omnia Vicecancellarii et aliorum. Quaedam ediderat etiam Laemmer²⁾, sed, nescio quo fato, mutila et errata pluribus in locis. Quaedam Raynaldis et aliis ediderat ex diversis codicibus. Nos ex codicibus authenticis, ex originalibus litteris, ex Aleandri collecti onibus propriis ipsius manibus ordinatis, propriisque oculis revisis omnia transcripsimus vel nostra vel amicorum opera.

Et primo quidem litteras Aleandri ex ipsius collectione pontificis tabulariis asservata, et charactere proprio Aleandri correcta illis locis in quibus oscitantia scribae apparebat, transcripsimus. Haec collectio iusto volumine continetur, in cuius fronte haec verba ab Aleandro inscripta sunt: *Epistole italicae in prima mea legatione Germanica*. Hoc volumen olim primum Nunciaturae Germanicae, nunc habetur ordine L.

Epistolas quoque Vicecancellarii ex proprio, originali descriptisimus; Aleander enim epistolas ipsas collegit, sigilla fere semper intacta servavit, et secum omnia referens, Romanum in Pontificis tabulariis tamquam rerum gestarum monu-

¹⁾ In Abhandlungen der Historischen Classe der königlich Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Elfter Band. München 1870.

²⁾ Monumenta vaticana. Friburgi Brisgoviae 1861.

FONDO EMETARIO
VALVERDE Y TELLEZ
GENIPONTE TYPIS FEL. RAUCH.

St 668

FRI

007169

menta indubitata deposita, et litteris a se scriptis uno coniunxit volumine. Epistolae ipsae quae ad nuncium missae sunt, nobis eo pretiosiores extiterunt quia, quum epistolae Alexander chronologico ordine destitutae plerumque chronologicis notis carerent, harum auxilio notas ipsas restituere, saepissime sine dubitatione, aliquando maxima probabilitate, potuimus.

Quod ad Brevia ponticia attinet, Regesta originalia, *minutas* (uti vocant) originales, duplicita, in tabulariis vaticanis asservata consulumus.

Caroli V, Ferdinandi Archiducis, Alberti Cardinalis Mungintini, Joachini Brandenburgensis, Ducum Bavariae, Margaretae Austriacae, Episcopi Tridentini, Duci Lotharingiae, Henrici VIII Angliae et Gustavi Wasae Sueciae regis, Joannis Haneri, Rorarii aliorumque multorum principum, episcoporum, scriptorum epistolas ex originalibus transcripsimus, quae collectae varii voluminibus, quibus est titulus: *Epistolae variorum ad Clemencem VII*; sive *Epistolae principum aut propriis capsis collatae*, non transcriptae sed originales, asservantur. Brevia quedam ex *minutis* ipsius Jacobi Sadoleti hausimus, cum ultima tamen scriptione, pro mutationibus aliquando a pontifice factis, conferentes.

Campiegii epistolas ex volumine LIII Germanicae Nuntiaturae transcripsimus: in ipso volumine eadem originalia servantur.

Tandem pauca documenta transcripsimus ex volumine Tabularii Sanctae Sedis, cui titulus: *Eckii, Erasmi, Blosii et aliorum epistolae*, quo exacta et probata aliquarum epistolarum apographa continentur.

Ut tamen cuicunque facilis habeatur nostrae editionis cum originalibus monumentis collatio, uniuscuiusque monumenti locum fideliter notavimus. Monumentorum a Friedrich editorum variantes lectiones, eo quod longum et fere inutile opus videretur, non recensuimus; recensuimus quidem variantes lectiones monumentorum a Laemmer editorum prout opportunitum visum est.

Ad perfectionem collectionis nostrae fortasse optimum videbatur et alia notissima monumenta historiam Reformationis illustrantia addere: sed haec, quia notissima et obvia cuicunque, ne volumen inutiliter augeretur, omisimus; monumenta

tamen vel mutila vel interpolata in notis editionibus, iterum dedimus veramque eorum lectionem cedimus.

Auxilium voluimus veritatem quaerentibus suppeditare; monumentis historiam illustrare; nec inutile ad hoc opus nostrum, nisi nostra nos fallit opinio, evadet. Ac propterea usque ab initio collectionis nostrae epistolam Papae Leonis X ad Fridericum ducem Saxonie datam omnino ab illa quae in Jenensi editione operum Lutheri impressa est, diversam posuimus.

Die 8 Julii anni 1520 Leo X epistolam gravissimam Friderico Duci Saxoniae scripsit. Epistolam hanc inter Opera Lutheri Vol. II. invenimus; invenimus etiam in collectionibus recentioribus, non lutheranorum tantum sed et catholicorum, ut in Leplat et alibi. Numquid ista epistola authentica, sincera, germana est?

Ipsa incipit illis verbis: *Quod ad nos* et ait: Pontificem gravissimorum virorum testimonio scire Ducem summa prudentia summaque in Deum et orthodoxam fidem pietate, nobilitate etiam animi et maiorum perpetuo Christianae reipublicae et Sanctae Sedi faventium memoria, semper conatibus Martini Lutheri iniquitatis filii obstitisse, neque ullum unquam auxilium aut favorem huic homini praestitisse, ita ut augeretur maxime benevolentia qua pontifex ducem prosequebatur, ipsius egregiam virtutem semper admiratus. Post haec prosequitur Leo: „Sapientissime huius pestilentis ac venenati hominis familiaritatem aspernatus es . . Illud vero religioni tribuendum est quod nunquam in quenquam tantorum errorum consensisti et eis potius obstitisti. Nec per te occasio ulla data est a vetero et diuturno per Spiritum Sanctum tot seculis conservato ordine fidei orthodoxae deficere.“ Et rursus: „Hominis scelerati et nefarii impiis conatibus tales obices“ Deus opposuit. — Non satis bene sonant talia et tanta anno 1520 scripta, mense Julio, tribus vix mensibus transactis ex quo Valentinus a Ditleben Duci apud Pontificem minister, Duci ipso scripserat: „Publicam famam adfirmare Lutherani a Saxonie ali, foveri et clementer haber“. —

Quomodo Pontifex mense Julio publicam vocem mense Martio clamantem, ignorabat aut oblitus erat? vel quomodo tali adversus Ducem assentatione vilescebat? Praeterea die 1 Aprilis Dux ipse, ut se contra accusationis vocem tueretur

scripserset aperte: hanc puolicam famam non ignorare „attamen Lutheri doctrina non omnibus mala videbatur“.

Ex hoc satis liquebat Ducem nova dogmata nec defendere nec impugnare; quomodo igitur Pontifex illum tantis laudibus presequi poterat ac si erroribus Lutheri se semper opposuisse et illius doctrinas perpetuo impugnasset? Nec Leonem latebat, Ducem eo ipso tempore, quo a se culpam favoris Lutheri dati ut arcerat conabatur, professum fuisse: „Lutheri doctrinam multorum eruditorum et intelligentium iudicio, piam et christianam haberet et adprobari“.

Ex his iam oritur dubium de sinceritate epistolae Leonis; quod quidem dubium et firmatur et augetur, si consideremus, nusquam in regestis Leonis epistolam apparere; nusquam vel actum vel scriptum simile in pontificis tabulariis inveniri. Inordinata chronologice et confusa quidem Leonis regesta fatemur, sed omnia iterum iterumque evolvimus; epistolas etiam minimi momenti invenimus; hoc gravissimum monumentum nos semper latuit; per pluteos, per capsas quaequivimus an aliquod vestigium appareret, an aliqua etiamsi ambigua indicatio; at nihil omnino. Monumentum huiusmodi, pretiosum certe et quod accuratissime pro historia, pro rerum gestarum iustificatione servari debebat, omnino desideratur etiam inter *Acta Wormaciensia* quae Aleander summa cum diligentia colligit ad perpetuam rei lutheranae memoriam. Brevia, epistola, memoriae, notae copiosissimae hic habentur; non haec epistola.

Attamen Leo X epistolam Duci Saxoniae die 8 Julii 1520 dedit; hoc historici recentiores testantur; hoc coeveus scriptor, qui de initiis lutheranae Reformationis scripsit et cuius scriptura in tabulariis vaticanicis servatur, testimonio suo firmavit. Quaesivi diligentissime ubique, omnibus tabulariis angulis exploratis, et tandem inveni epistolam Leonis X die 8 Julii 1520 Duci Saxoniae Friderico datam, sed omnino diversam a vulgari lectione inter Opera Lutheri excusa. Incipit enim nostra: „Credere volumus nobilitatem tuam nos, et pro natura nostra et pro pastorali quod gerimus, officio, ad lenitatem et mansuetudinem propenos, moleste admodum ferre cum vel unus aliquis ex grege eorum qui sacro perfusi baptismate filii sunt et Dei et nostri aliquid committat in legem sanctam et scripturas quo eiici ex Ecclesia mereatur; vel cum illo ad sceleris sui

vesaniam et contumaciam et obstinationem addente ad nos necessario defertur necessitas vindicandi; nam et interitum vel minimae ovis ex grege nostro cum dolore ferimus, et poenae animadversio mansuetudini nostrae vehementer est contraria⁴.

Quae verba! quam diversa ab editis lutheranis!

At non diversa tantum sed et contraria, in sequentibus occurunt: „Testem Deum omnipotentem et tuam nobilitatem facimus, nos iam ab initio cum Martini Lutheri, quem filium amplius nostrum vocare non possumus . . . diutius esse passos quam forsitan pastoralis curiae vigilantia postulabat; sed ea spe esse passos quod illum ad poenitentiam converti et tuam nobilitatem non offendit optavimus. Sic enim communis omnium sermone praedicabatur tibi illum charum acceptumque esse, tuoque illum patrocinio magis confisum quam oportebat, hos tantos sibi arrogantes spiritus assumpsisse“.

Haec verba omnino contraria sunt laudibus Friderico datis pro constanti oppugnatione Lutheri, pro reiecta eius familiaritate, pro fidelitate etc. Nemini igitur dubium quin si una sincera est, altera omnino spuria sit habenda; nam uno die duae sic interspugnantes epistolas scriptae missaeque esse non possunt; una ergo falsa est; sed quaenam?

Illi observandum prae caeteris quod dum lutherana epistola quae Romae circumferentur voces ignorat, vaticana et cognoscit et reminiscitur. Resciverat Fridericus a Valentino de Deitleben „quod publica fama affirmabat Lutherum ab ipso ali, foveri et clementer haberet“, itaque in epistola vaticana Leo scribit electori: „communi omnium sermone praedicabatur Lutherum tibi charum acceptumque esse, tuoque illum patrocinio hos tantos sibi arrogantes spiritus assumpsisse“.

Et logica et historia magis huic convenient, quam stylo mendaci quo asseritur Ducem Saxoniae „semper infenos habuisse iniquitatis filii Martini Lutheri conatus“. Et haec pro magna presumptione contra sinceritatem epistolae lutheranae habenda tenemus.

Sed, quæsio, quomodo poterat Aleander epistolam diei 8 Julii ignorare? Nec revera ignoravit; ignota illi fuit epistola a lutheranis deinde edita; novit apprime, retulit, in collectione sua composuit epistolam vaticanam. Haec ergo indubitanter sincera, vere missa, unice scripta fuit; nec inter

Acta Wormaciensia Aleandri, nisi talis, inveniri posset. Etenim dum epistolae lutheranae nec vestigium, nec minuta, nec transcriptio inter pontificia monumenta exhibetur, huius vaticanae textus officialis inter acta sincera dietae Wormatiensis, inter sincerissima Concilii Tridentini monumenta in secretiori Sanctae Sedis tabulario omnibus patet.

Quod si nec haec argumenta sufficient, addatur et illud, quod ab auctoritate romanorum scriptorum eruitur. Iis enim omnino ignota fuit lutherana, nota vaticana quae procul dubio strictim a coaevo *narrationis initii reformationis* auctore et ab ipso Cardinali Pallavicino refertur, quem nec ipse Cardinalis nec Paulus Sarpi lutheranae meminerit.

Sed quaenam causa fuit, cur, epistola vaticana inter opera Lutheri omessa, adsit alia nec sincera et omnino diversa? Nulla certe in Romanis scriptoribus huius substitutionis adesse poterat ratio; quod facile cuipque patebit dummodo tenor epistolae lutheranae, demptis contradictionibus, parumper consideretur; non enim in ipsa habentur quae a catholicis reiciantur; cum nulli usque hoc homini catholico aut ob doctrinas minus convenientes, aut ob stylum incertum dubium ingesserit, nec doctrinae diversae sint in lutherana quam in vaticana; alia ergo et in aliis substitutionis causa quaeratur necesse est.

In vaticana epistola nonnulla sunt quae in lutherana desiderantur, quaeque omnia Fridericu[m] Saxonem magnum Luthe[r]anismi patronum respiciunt. Dum lutherana pro certo et firmo ponit ipsum omnino et semper infensum Lutheru[m] fuisse; vaticana eum patronum, fautorum, amicum Lutheri confirmat; quodque plurimum refert, dum lutherana nec vestigium quidem minimum promissionum Ducis executioni et factis contrariarum afferit, vaticana earundem promissionum reminiscitur, easdem refert, et Friderico ante oculos ceu testimonia violatae fidei obicere non veretur. Non acerbe, non acriter, sed indirecte suavibusque modis haec fuit; ita tamen ut nec Friderici gloriam augeant nec ipsius animi germanitatem et nobilitatem ostendant.

Leo virtutes progenitorum Friderici recenset, eorum in Sanctam Sedem devotionem singularem, zelum in variis Boemorum contentionibus exhibitum; promissorum pietatis et constantiae redundantium meminit, quae Cardinali Caietano praesterat Dux quaeque, iamdiu ab ipso Cardinali Romano Pontifici relatae, ferebant Ducem ipsum hominem illum, Martinum

scilicet, laturum dum eum Sedis Apostolica non reprobasset; quod si factum esset se nullum illi amplius favorem praebiaturum. De his omnibus in epistola lutherana ne verbum quidem; et iure, nam si haec ex una parte memorabantur, lutheranorum intererat ignorare et perpetua obliuione, si fieri posset, delere.

Leo scribit Friderico: „Testis es ipse quamdiu Lutherum pertulerimus paternis nunchortationibus, quandoque minis monendo, increpando, interdum et benigne promittendo, a tanto eum furore revocare conati“. In epistola lutherana vix ac ne vix quidem Pontificis longanimitas et mansuetudo memoratur; non enim perpetuae curae lutheranis suffragabantur Pontificis pro reducendo in rectum tramitem Lutheru[m].

Tandem nec Friderico nec lutheranis memoria promissionum ipsorum arridebat, ac propterea omnino in epistola lutherana praeclera verba desiderantur quae in vaticana sic de ipsis loquuntur; „Haec enim illa est hominis huius et eiusdem errorum per Sedem Apostolicam in Catholicu[m] peritissimorum conventu Spiritu Sancto praeeunte qui in huiusmodi causis huic Sanctae Sedi nunquam absfuit, facta reprobatio, quam te expectare dixisti; quae tamen antequam fieret potuisti pro tua prudentia animadvertere quae esset Martini Lutherii mens, quam impia cogitatio“. Et renunciatis Lutheri excessibus, Pontifex concludit: „Quae cum gravia per se, tum vero postquam huius Sanctae et Apostolicae Sedis accessit declaratio, tuum jam est, dilecte fili, omissa hominum amicitia, eam quae Dei est caeteris rebus anteponere, nobisque praestare fidem et promissionem quam in pignus et signum tuae christianissimae mentis dedisti; ut extincto sermone hominum qui tua fiducia hunc saepe iam dictum iniquitatis filium Martinum Lutherum favere affirmant, tua excellens virtus ac nobilitas suum debitum splendorem apud Deum hominesque obtineat. Quod ut facias non solum petimus et obsecramus sed in nomine etiam Dei omnipotentis et in virtutae sanctae obedientiae requirimus“.

Quantum haec nobilitate, spei et amoris coniunctione et mansuetudine a verbis epistolae lutheranae differunt, quae sic sonant: „Eum quantum in tua auctoritate et potestate est, capi captumque ad nostram instantiam custodiri cures et studias. In quo nobilitas tuo praeclaris initii virtutis sua ex-

imiae pares reddiderit exitus, nec mediocrem maculam a sua et familiae et Germanicae nationis claritate repulerit, hancque apud Deum ei homines excelsam laudem promereberis esse tuae nobilitatis opera ac pietate, ardens incendium summotum et extinctum...⁴ Haec omnia benignus lector clarius etiam videre poterit, si lutheranam epistolam cum primo nostrorum monumentorum conferat; perspicuum enim erit omnibus epistolam secundi vcluminis operum Lutheri sinceram non esse sed fortasse a lutheranis confictam, demis omnibus quae promissiones, infidelitatem Ducas, eiusque favorem Luthero praestitum respiciunt, dissimulando quoque longanimitatem, prudentiam, mansuetitudinem Pontificis.

Aliud etiam monumentum non parum a lectione lutherana diversum edidimus Numero 48 fol. 120. Agitur enim de epistola a Carolo Imperatore ad Lutherum missa, ut eum ad diatam Wormatiae invitaret. Haec epistola fol. 411 vol. II. Operum Lutheri legitur, sed habet hoc modo rationem vocandi Martini: „quoniam proposuimus propter doctrinam et libros aliquandiu hactenus abs te editos *scrutinium abs te sumere*“; quae verba disputationem non excludunt, imo supponere videntur in scrutinio instituendo; clarius disputatio excluditur in monumento nostro sicut legitur in collectione Aleandri; in ipso enim scribitur: „intendimus et conclusimus ratione doctrinaram et librorum qui per aliquod tempus a te editi sunt, ex te certitudinem accipere“. Minus accurate relata est epistola ab editoribus Lutheranis; ipsi enim habent in fine ipsius: „Datum Wormatiae die VI Martii anno Domini MDXXI regnorum nostrorum *romani tertio ecc.*“ Sed mense Martii anno 1521 signandus erat annus secundus non tertius; Carolus enim electus fuerat decima hora diei 28 Junii 1519. In collectione Aleandri accuratius legitur: „Datum in civitate nostra imperiali Wormatiae die VI mensis Martii etc. regnorum nostrorum Romani *secundo*, ceterorum vero *sesto*“.

Qua ex causa proveniant, quosrum tendant hae et aliae variationes monumentorum, non inquirimus; attamen de sinceritate patrum reformatorum luculentum testimonium non praebent. Quae sinceritas etiam aliunde nimis dubia probatur, ut ex monumentis nostris satis liquet. Aleander saepe expertus est artes et commenta reformatorum; ipsum enim isti dicebant et neophytm, et judaico patre natum, et ex infima plebe ortum;

quae omnia mendacia esse probantur ex Aleandri epistola ad Eckium, ubi de libellis famosis in se conscriptis dicens ait: „Adeo sunt omnia plena mendaciorum et frigidissimae calumniae qua me Iudeum ac recens lotum vocant, quasi ignoretur patria et parentes mei, qui ex marchionibus Pilosae Petrae in Histria et comitibus Leandri oriundus, aut fuisse ego in canonicum Leodiensem receptus probata etiam examinatissimis et juratissimis testibus e quatuor capitibus nobilitate, si neophaetus essem. Vide hominum impudentissimorum ineptissima commenta⁵). Sed non solum his commentis Aleandrum insequebantur reformatores; in ipsum vehementibus iniuriis et inhonestissimis nominibus saeviebant⁶, coniurationibus insectabantur, molestiis omnimodis circumdabant. „Reliquias salutis meae fere amisi, scribat ille die 18. Februario 1521, perpetuo mortem mihi minatur, mortisque periculum semper est ante oculos, et quantum attinet ad gratiam et famam aliquidque nominis quod prius habebam in Germania, perierunt omnia, innumeris conviciis et irrisionebus insectatus⁷). Franciscus Sikingen et Hulricus Hutten acriter invehebant in eum, plebis furori ipsum ut iniquissimum hostem indicabant; in ipsum plebs coniurabat, sanguinem ipsius sitiens, et conclamans quod nec gremium Caesaris esset illi tutum refugium⁸.

Ut de Aleandri natalibus ita et de natalibus Clementis Papae Ecclesiae hostes non pauca indecora evulgarunt; quae tanto credibiliora habita sunt quanto etiam inter florentinos scriptores a nonnullis narrata, tum ab aemulis potentissimae domus Medicaceas tum a popularis regiminis amatioribus libenter accipiebantur. Vulgaris etiam fama referebat Julium Cardinalem non natum ex legitimo matrimonio, tantum naturalem esse Juliani Medicis et cuiusdam Floretae humilis conditionis foemina filium; hoc florentini cives, hoc idem Leo Pontifex aliquandiu crediderunt; at, quum anno 1513 de ipsis Juli episcopali electione florentina ageretur, in quorundam memoria legittimum Juliani et Floretae matrimonium rediit, factique testes passim numerabantur. Ortum dubium Pontifex Leo in certitudinem vertere, veritate perspecta, curavit; auditis testibus, auctoritaribus excussis, argumentis perpensis, tandem lux facta est et Julii natalium legitimatem probatam, firma-

⁵) Docum. 23. fol. 58.

⁶) Docum. 24. fol. 62.

⁷) Docum. 12. fol. 37.

⁸) Docum. 95. fol. 245.

tamque, solemni pontificio monumento sanctam vigintiduo cardinales propria subscriptione solemniorem reddiderunt. Monumentum hoc historicis, ut credimus, omnino ignotum, nunc quasi collectionis nostrae pretiosum complementum ex secretioribus S. Sedis tabulariis erutum in lucem damus; multi enim nec minimae auctoritatis scriptores Clementem Concilii convocationem adversatum ob natalium defectum tradidérunt, eumque aliquandiu remissius eadem de causa in rebus Germanicis egisse; quod falsum omnino ex documento nostro probatur. Attamen nec conviciis, nec calumniis, nec monstrosis quibusque obrectationibus in Clementem neoreformatores parcebant.

Eodem tempore mirabilia praedicabantur de Lutherio, cuius fautores, tanto audentiores quanto timidiiores catholicos et magistratus et principes videbant, submurmurabant prius, deinde aperte disseminabant, nullo modo Lutherum damnandum antequam audiretur; si audiretur, miranda dicturum¹⁾. Dux Fridericus Saxo interea principibus narrabat se certo scire Papam Lutherum, si a proposito desisteret, magnam archiepiscopalem sedem vel purpuram ipsam sicut promiserat daturum; quod mendacium Aleander refutavit cum electore Trevirensi loquitus²⁾. Nunc imago Lutheri nimbo circumdata ceu sancti hominis publice ostendebatur; nunc circumferabantur imagines Lutheri et Hutteri quorum unius praे manibus stabat liber alteri gladius cum subscriptis verbis: *Christianae libertatis propugnatoribus M. Luther, Ulrico ab Huter*³⁾.

Prohibitum fuerat Lutheru concionari publice in intinere a Wittembergia ad Wormatiam dum ad diaetam de libris suis responsum proficeretur; at Erfordiae magno populi concurso publice selemniterque concionatus, iter prosequutus est maximo fastu a sex doctoribus, plurimisque nobilibus comitatus⁴⁾. Caesar promiserat nunciis ingressum Lutheri in civitatem Wormatiam secretum futurum; at Lutherus solemniter venit, centum equitibus usque ad portam civitatis comitantibus; currum ascendit octo equitibus circumdatus, maximo populi concurso, dum quidam apostata presbyter, ipsum in ulnis accipiens, inclinabat se maximum totius mundi sanctum tetigisse. Caesar demum nunciis promiserat virum illum nemini alloquuturum; sed statim plurimi nobiles, iurisperiti, cuiuscumque conditionis

¹⁾ Docum. 11, fol. 25 et 27.

²⁾ Docum. 36, fol. 103.

³⁾ Docum. 14, fol. 39, 40.

⁴⁾ Docum. 62, fol. 161.

viri ipsum adierunt, et cum ipso loquuti, verba illius per civitatem diffuderunt. Quibus rebus permotus Aleander scribebat: „Quid nunc Pontifex dicet, imo mundus, de auctoritate officioque Caesaris, de decretis, de promissionibus ab ipso factis⁵⁾? Caesar tamen, firmissima virtute mandatum damnationis Lutheri paraverat; tunc maxima Lutherani indignatione concepta, ut orthodoxis timorem incuterent et mandati executioni obssisterent, schedulam ad arma populum excitantem appendebant⁶⁾. Postquam Universitas studiorum Parisiensis propositiones Lutheri damnaverat, lutherani per Germaniam vulgo disseminabant Universitatem ipsas approbasse, demitis tantum duabus propositionibus dubiis⁷⁾. Sparserant etiam in nunciis, ipsos Caesarem, consilium, aulicos et omnes pecunia venali modo captivasse⁸⁾. In reditu suo Lutherus sese in arcem tutissimam, secreta Friderici Ducis opera, receperat; at eius fautores interfectum a catholicis praedicarunt, populum et aulam ipsam in pontificis concitarunt, nuncios primo, deinde presbyteros omnes catholicos occidendo esse inclamantes⁹⁾.

Non reformatorem religionis, erat enim potius destructor; non virum doctum et pium, dum omnibus nota via eius; non denique egregium scriptorem Martinum populus et principes existimabant; sed hostem Romae, sed odii germanici interpretarunt, sed quodammodo vexillum rebellionis et licentiae.

Non omnes libros qui Lutheri nomen in fronte gerebant Lutherus scriperat; hoc publice notabatur, hoc Martinus Trevirensi electori fatebatur, subiungens quod, si ipse libros et doctrinas revocasset, plusquam viginti succederent qui peiora et dicenter et docerent¹⁰⁾. Viginti isti erant ex academicorum numero; in Germania enim litterati viri nova quadam litterarum antiquarum resurrectione elati, gentilitatis flores christianis fructibus anteferebant: „morosissimum, ut ait Aleander, grammaticarum et poeticularum genus quorum Germania plenissima est; hi tunc demum putant se haberi doctos et praelestern graece quando profitentur se dissentire a communi Ecclesiae via.“ Et alibi: „Sicut canes rabidi litteris et armis instructi, maxime gloriantur quod iam non bestiae sicut eorum

¹⁾ Docum. 62, fol. 165 et docum. 64, fol. 170, 171.

²⁾ Docum. 74, fol. 193.

³⁾ Docum. 80, fol. 213.

⁴⁾ Docum. 95, fol. 243.

⁵⁾ Docum. 95, fol. 245.

⁶⁾ Docum. 67, fol. 173, docum. 94 fol. 196, 197, doc. 95, fol. 246.

maiores sunt; quod Italia litteras amisit, quod Tibris defluxit in Rhenum¹⁾). Philosophia et theologia tunc temporis in Germania fere omnino negligebantur; litteris et eloquentia omnia agebantur. Et Lutheri discipuli, dum Lutherus et concilia, et pontificem et logicam quoque reiciebat²⁾, summa diligentia summoque studio stylum et formam scriptorum et libellorum et satyrarum polibant; Aleander ipse testatur se particulam epistolae Huttensi plusquam centum correctionibus referat, paene singulis verbis decies mutatis, vidisse. Qua occasione generosa iustissimaque ira Aleander invehitur in oratores illos et poetas qui Romae paeclara ingenia politioreaque stylum in vacua poemata, in rhetorum exercitia insumbent, se vi-cissim lacerantes pro uno verbo³⁾, dum unamines esse deberent in defensione catholicae fidei, Italiaeque honore vindicando a Germanicis insultibus⁴⁾.

Sed iam satis de his; dicendum potius de utilitate monumentorum nostrorum ex quibus certe multa pro historica veritate haurienda essent, si occasio et opportunitas nunc sineret. Magni pretii sunt instructiones Hieronymo Aleandro datae cum ad diaetam Wormaciensem proficisceretur⁵⁾, responsio Caroli V. ad epistolam Universitatis Viennensis⁶⁾, epistolae Leonis ad nuncios in Germania, et ad Carolum V⁷⁾, epistolae anonymi de rebus germanicis⁸⁾, litterae Aleandri ad Joannem Eckium, litterae Hezii ad Clementem Papam, Adriani VI. ad Archid. Ferdinandum, Gustavi Wasae regis Sueciae ad Hadrianum VI., Johannis Haneri ad Clementem VII.⁹⁾. Nec minoris pretii iudicandas epistolae Rorarii, Episcopi Tridentini, Cardinalis Lotharingiae, Ferdinandi archiducis de bello rusticorum, et perspicuum illud compendium rebellionis et belli eorundem ab Eckio pro Clemente Papa et pro Henrico VIII. Angliae rege compositum.

Pretiosissimum monumentum est illud quo instructiones continentur Episcopo Tergestino et Jodoco datae ut Fridericum Saxonem a foendo Lutherero deterrent¹⁰⁾; Pallavicinus enim ex hoc et ex oratione Aleandri ad ducem Saxonem¹¹⁾, quen-

dam non inelegantem, sed non omnino in omnibus verum sermonem conficit, quem ab Aleandro recitatum finxit, quemque inter documenta sincera Leplat edidit, aliique numerarunt. Optima haec consuetudo, temporibus Pallavicini, habebatur sermones effingere et in ore haeroum, ducum, principum ponere; sed ab historiae severitate alienam, quamquam fortasse lectoribus gratam, reor. Hac vero occasione Pallavicinus pro sermonis robore nonnulla addidit quae, si minus opportuna iudicari nequeant, quum non coram quoddam principe recitata sint, sed in frequentissimo imperii principum conventu, germanam tamen simplicitatem non servant. Instructiones Episcopo Tergestino et Jodoco datae severam quandam vim praeserferunt; neque inornata forma illis obest; veritas enim nullo verborum fuso involuta evidenter exsistit et propria luce fulget. Monumentum hoc temporibus diaetae Wormatiensi anterioribus adscripsimus, tum quia nullum de ipsa diaeta vestigium in ipso appetet, tum quia tantum Constantiensis diaetae facta innuntur, ipsaeque instructiones tales sunt quae desiderium potius non vocandi ad novam diaetam Lutherum ostendant, quam iam vocati et convicti obstinationem damment.

Nec parvi momenti sunt epistola a Vicecancellario Aleandro data die 15. Aprilis 1521, sententia marchionis Brandenburgensis, consilium principum imperii de Lutherero¹²⁾, relationes Aleandri de privatis Lutheri colloquiis in domo electoris Treverensis, deque lutheranorum consiliis¹³⁾, et Cardinalis Moguntini de statu Germaniae¹⁴⁾, epistola Adriani VI. ad Archiducem Ferdinandum anno 1522 data circa machinationes lutheranorum¹⁵⁾. Quamvis unum missum sit ad Nuncium sed non Carlo V. consignatum, et aliud scriptum sed non missum, pretiosa tamen sunt brevia quae sub numero 39 et 152 in nostris monumentis veniunt. Haec autem contra impugnatores Leonis et Clementis faciunt. Instructiones ad Nuncios Apostolicos anno 1524 datae sunt prudentiae et consilii monumentum insigne et non minimum historiae adiutorium¹⁶⁾.

Quae omnia et alia hic non memorata, apprime historicae veritati inserviunt, et nostra hac aetate, erudiens monumentis

¹⁾ Docum. 12, fol. 31, et doc. 56 fol. 142, 143.

²⁾ Docum. 74, fol. 196.

³⁾ Doc. 4, fol. 8.

⁴⁾ Doc. 8, fol. 17 et 13, fol. 34.

⁵⁾ Doc. 23, 129, 131, 141.

⁶⁾ Doc. 30, fol. 69.

⁷⁾ Docum. 61, fol. 155, 156.

⁸⁾ Doc. 7, fol. 16.

⁹⁾ Doc. 15 et 20.

¹⁰⁾ Doc. 35, fol. 87.

¹¹⁾ Docum. 63, 69, 71.

¹²⁾ Docum. 107.

¹³⁾ Docum. 154.

¹⁴⁾ Docum. 74, 80, 93, 94 etc.

¹⁵⁾ Docum. 129.

addictissima, praesidium non modicum criticae arti afferunt; nam saeculis praeteritis turbationes et animorum motus plura obscurarunt, iniustas sententias, et minus aequas conclusiones in vulgus disseminarunt; dissidentibus enim honestius visum monumenta historica ignorare seu corrumperem quam veritatem confiteri eamque generoso animo amplexari; et saeculo XVI. dum hominum cupiditates vehementer accenderentur, sincerti tati parum obsequii habitum fuit.

Quod quidem liquido appetet etiam in actis dietae Wormaciensis ubi agitur de Lutheri examine; ille enim illius examinis relationem mutilam edidit qua populum aliquantulum concitat; nam quum propria verba integre referret, verba Treverensis officialis omnino conticuit; sic enim lectoribus insinuabatur vacua vel nulla omnino Treverensem respondisse quasi veritatis quodammodo splendore obcoecaretur et inspiratis Lutheri verbis tanta vis inesset ut obmutescere adversarius cogeretur. Qua de causa Aleander in suis litteris datis die decimaquinta Maii scribebat: „sum nunc occupatissimus in colligendis actis istius haeresiarchae eiusque examinis; oportet enim ipsos cum authentica nota notarii imprimere, quia populus aliquantum concitatur ob acta quae Martinus suo modo scripsit, treverensis officialis responsionibus omnino omisssis¹⁾“.

Nec omnino inutile est aliud contra episcopos mendacium detegere, ab Erasmo prolatum, qui Lutheri scriperat eidem favorabilem Leodiensem esse, quum nunquam tam supradictum episcopum se praebuerit, imo in rebus religionis semper constanterque catholicis omnimode faverit²⁾. Quod tamen mendacium nihil proorsus extraordinarii praesefert, si consideretur Erasmus tot litteris, tot sermonibus, protestationibus innumerus semper se Romanis Pontificibus addictissimum ostendens, revera cum Lutheri aliquamdiu, cum hostibus Romanae Ecclesiae fere semper, coniunctum secreto fuisse. Quod et ex litteris Aleandri et ex relationibus Eckii non difficile eruitur, et ex consensu ipsorum catholicorum Germaniae diligenter scriptorum ipsis lectione probatur. Sed omnino periculosum erat ipsum aperte accusare; plurimi amici, nonnulli fautores, amplissima apud multos auctoritas ita ut pauci admodum ei in faciem aperte resistere valerent, tanta orthodoxorum animos vi exercabant ut quisque ardenter vix sub secre-

¹⁾ Aleander Vicecanc. 15. Maii 1521. ²⁾ Ibid. doc. 89, pag. 227.

to Sedi Apostolicae veritatem patetfacere de ipso auderet. Testis Eckius ipse, non timidus veritatis amator, qui tamen pontifici anxie scribebat orans atque obtestans ut nulli hominum quae de Erasmo secrete scripserat innotescerent.

Attamen Erasmus maximum Germaniae turbatorem dixerat Aleander³⁾; ipsumque Luthero periculosorem praedicaverat, conquestus non semel Brevia apostolica Erasmo scribi, quibus ille impudenter abusus, doctrinas suas tutabatur, dum eadem scribebat quae iam scripserat Lutherus „circa materiam confessionis, indulgentiarum, excommunicationis, divorci, potestatis Papae, sed cum periculoso veneno quia Lutherus propter acres et famosos libellos minus erat fide dignus⁴⁾“. Et revera in Hollandia publice Lutheri doctrina praedicabatur sub auctoritate Erasmi, et Saxones ipsi veridicum esse Martinum dictabant, quia Erasmus cum ipso sentiebat. Flandria universa Erasmi culpa infecta habebatur⁵⁾; dubia de falsitate Bullae Leonis X., deque damnatione Lutheri ubique ab Erasmo disseminabantur⁶⁾. At dum haec Aleander Romanae Ecclesiae Vicecancellario significabat, Erasmus graviter de Aleandro apud Pontificem querebatur eundem ut maledicunt et calumniatores accusans, ita ut Leo graviter commoveretur et Aleander vehementius doleret plus Erasmo fidei dari quam sibi religionis defensori⁷⁾. Leo, eruditorum virorum et elegantissimorum scriptorum in primis amplissime fautor, fortasse et Erasmo plus aequo indulgebat; at virilibus apertisque Aleandri verbis excitatus pristinum favorem aliquantis per immunitus, recentibus eiusdem Erasmi litteris rescripsit gratulabundus de confirmata ipsis fide: „declararunt enim litterae tuae id de quo addubitare aliquantum cooperamus, neque tantum ex quorundam quamvis prudentium et proborum testimonio, quantum ex scriptis nonnullis tuis quae circumferuntur“. Nos, ait Pontifex, „paulisper ex ea opinione de turbati valde iucunde accipimus restitutam in nobis esse mentem pristinam diligendi tui⁸⁾“. Tamen dubium in corde Leonis haesit et, Aleandro maiore exhinc fide adhibita, enixe commendatum est, Erasmus suaviter ad viam rectam reducere⁹⁾.

¹⁾ Doc. 21. pag. 55.

²⁾ Ibid. pag. 79 et 81.

³⁾ Doc. 36. p. 100.

⁴⁾ Doc. 117. p. 281.

⁵⁾ Doc. 32. pag. 80.

⁶⁾ Doc. 36. p. 101.

⁷⁾ Doc. 53. d. 129.

Quid profuit? De pessimo haeresiarcha Augustinianorum fratribus Antuerpiae priore, Erasmus ipse pronunciaverat: „Prior Augustinianesium Antverpiae solus pene Christum predicat¹⁾ et Aleander rursus die 9. Septembris aiebat: „Quod peius his regionibus invenio ex illo est, quem, iuxta Rev. vestrae commendationem, omni modo ad rectam viam adducere debeo²⁾“. Cui Vicecancellarius: „De amico qui tantopere occulce nocet, opus est nunc nec videre nec audire, nec suspicionem ostendere, sed ut bonum quod dixit, quodque iterate promisit, accipere³⁾. At quum diebus illis in lucem liber haereticus exisset, quo ignotus auctor probare Petrum nunquam fuisse Romae, contabatur, una vox fere fuit auctorem Erasmum indicans. Accidit etiam quod Alander, dum in convivio cum Erasmo sederet, de illo libro locutus, quem calumniosum et mendacem diceret, refertumque erroribus, Roterodamus impetu actus, concitata voce clamaret, se nullum in ipso mendacum invenisse; libenterque accipere si Aleander vel unum indicare posset. Cui cum Aleander non unum sed plura ostendisset, Erasmus ob confusionem obmutuit. Quae narrans Aleander subiunxit: „compertum sibi Erasmus multa peiora lutheranis scripsisse, sed fugo linita, dissimilata, aptissime sub pietatis specie velata; laudes lutheranorum non una vice decantasse; principes et aulicos haereticos ipsum pro duce aperte confirmasse; amicos et proximos illum pro haeretico reputasse⁴⁾. Quae Erasmus aut sciens aut suspicatus, cum Campegio Cardinali de calumniatoribus suis conquestus, catholicam romanamque propriam fidem profitebatur, non satis modeste scripta sua iactans ceu universalem religiosi morbi medicinam. „Multa scripsi in Lutherum ... multos sanavi iam addictos isti foederi, multos revocavi ne accederent, multos moderatus sum ne nimium accederent⁵⁾. Sed meriti conscius, dum laudes proprias decantabat, minabatur aperte: „Huius Pontificis ab omnibus praedicata prudencia mihi bonam spem facit, vos nihil odiosius in me decretruros. Quod si fieret eadem opera et Lutheranae factio rem longe gratissimam faciet, ac pluribus summatibus viris longe molestissimam, quos mihi meis studiis devinxii favore non exambito. Quorum est noster Carolus et in huius aula multi, Rex Angliae, Archiepiscopus Cantuariensis, ut non commemorem tot principes, tot episco-

¹⁾ Doc. 120, p. 282.
²⁾ Doc. 125, fol. 292.

³⁾ Doc. 122, p. 289.
⁴⁾ Doc. 126, fol. 294—295.

pos, tot eruditos et honestos viros non solum in Anglia, Flandria et Gallia Germanique, verum etiam in Hungaria et Polonia, qui vel se putant debere multum laboribus meis, vel certe me de publicis studiis benemeritum esse⁶⁾). Quibus simulationibus aliquis artibus tantam de se in Pontificis animum existimationem ingessit, ut Clemens VII. die 3. Aprilis 1524 eidem scriperit: „Quod ad te obtrexationibus liberandum attinet, interposuimus auctoritatem nostram⁷⁾). Et interposuerat vere, tamen non felici auspicio, quia catholici Germanici Erasmus aprime noverant, quamvis reapse nec lutherani ipsum favoribus prosequerentur sicut antea, nutantem, dubium, variumque agnoscentes. Ipse de imminuto apud lutheranos favore nova apud Romanum propitiis argumenta captabat: „Jam pridem, aiebat, debaccabantur Lutherani in me furiosis libellis ac famosis picturis; nunc maior etiam fremitus comitatus est, ... nec me clam est quos amicos perdididerim, quos hostes in me provocarim. ... Ego tamen omnia perpeti malo quam isti coniurationi accedere⁸⁾). Longo etiam tempore Erasmus catholicos fecellit; libros de diversis dogmatibus obscuro involutoque stilo edidit, ad Clementem pontificem obsequentissimas litteras misit, sese pontificis nuncius commendavit, amplissimisque verbis religiosos animi sensus ostendit: sed catholicis et lutheranis aequa pariterque suspectus semper habitus, optimi quique catholici doctores ipsum periculosum, artificiosum, malum praedicarunt; nec Germanici Clementis VII. praecepto obsequentesse praebuerunt quum Pontifex de illo silentium indexit; quin imo aperte de vaferrino Ecclesiae hoste conticescere recusarunt.

Erasmi discipuli infestissimi in Aleandrum dialogos et scripta multa ediderant; versus etiam domui Caesaris affixerant quibus pontificis nuncius appellabatur bonarum literarum transfuga, aulicorum assentator, lubricorum defensor, carnifex, sanctorum librorum istor. Ubique plurimi erant Lutheri discipuli, inter religiosos viros fere omnes, et ingratisimi quique a Roma promoti omnium pessimi; neque ii scientia sed odio potius in Romanum movebantur, causam fidei privatis affectibus confundentes⁹⁾. Non in Germania tantum sed Romae hostes occulti Romanae Ecclesiae inquis artibus Pontificem oppugnabant, et quidquid secrete in Romana Curia agebatur in

⁵⁾ Doc. 132 fol. 306, 307.
⁶⁾ Doc. 172, fol. 380.

⁷⁾ Doc. 146, fol. 324.
⁸⁾ Docum. 12, fol. 31—33.

Germaniam significabant, ita ut ipsa qua damnatus fuerat Lutherus. Bulla, prius in Germania imprimiceretur quam Romae publicaretur, et „nihil ut ait Aleander, nec illic nec istic fieri aut scribi possit, quin citius a germanica parte quam a romana cognoscatur; nam homines Curiae aut servi illorum omnia querentibus germanicis patefaciebant¹⁾. Ipsae Aleandri epistole de Erasmo narrantes Erasmo cito significabantur²⁾; nec mirum quum Lutherani palam profiterentur se Romae fautores et exploratores habere non parvi momenti³⁾.

„Nefarium novitatis studium, aiebat Albertus Cardinalis Moguntinus Clementi Papae sribens, plerie praeseruerunt intrepide, ubique locorum seditionem et conspirationem meditantur, verbis licentissimis maledictis incessunt Sanctitatem Vestram . . . Principes, comites, proceres et magistratus urbium Germaniae etsi coram praetendant catholicas unitatis amorem, eminus tamen mirifice novitatisbus student instigantque suapte sponte malos. . . . Augentur copias Lutheranorum, iamque rarissimi inveniuntur laici qui candide et simpliciter faveant ecclesiasticis, sed et bona pars sacerdotum facit cum Lutheru et plerosque pudet stare a parte Romanae Ecclesiae⁴⁾.

At quenaen vera origo tanti odii? Amor puritatis doctrinae? Studium evangelii? zelus domus Dei? Ex monumentis nostris longe aliae eruntur causae; Lutherus iamdiu discipulis suis et Germanicis parum de religionis negotiis erudivit doctrinam suam insinuaverat; ipsam acceperant veramque desideraverant aulici, praecipue qui principes in suam sententiam varii rationibus adducebant; principes ob avaritiam, ob ecclesiasticorum rerum aviditatem, ob cupiditatem libertatem nova dogmata opportuna novis consiliiis amplectebantur. Dux Saxo iratus in Romam ob magnam auri copiam solutam pro coadiutoria cuiusdam sui fideli, imo occulti filii extra matrimoniun nati, iram ob inimicitiam in Archiepsicom Moguntinum augebat⁵⁾. Casimirus Brandenburgensis, eodem tempore quo ob reservationes fratribus suis marchionibus concessas murmurations in populo excitabantur, hostis in Romanum clamabat quia, „quum caeteri omnes vilissimi officiis et beneficiis referti evaderent, fratres sui nihil obtinerent⁶⁾. Arm-

¹⁾ Docum. 12, fol. 34.

²⁾ Docum. 179, fol. 398.

³⁾ Doc. 12 fol. 29.

⁴⁾ Docum. 14, fol. 40.

⁵⁾ Docum. 107, fol. 267, 268.

⁶⁾ Doc. 31, fol. 74, 75.

storffus de quadam praepositura querebatur, quumque optatum finem adeptus esset, laudes Pontificis praedicabat cuius ante a nomen convicis de honestaverat¹⁾; Capito lutheranus pro amico catholicorum se gerebat, praeposituram quandam sperans²⁾. Et sic caeteri, quorum aliqui, quamquam a Lutheru non alieni, ecclesiae catholicae adhaerabant spe utilitatis, venditantes operam cuique pecuniam solventi. Comites et nobiles Germaniae, duce Ulrico Huttenu, pauperes et violenti sanguinem clericorum sitiebant³⁾, principes sitiebant opes⁴⁾, sicut Albertus Brandenburgicus qui equitum theutonicorum provincias in proprium principatum mutare cogitabat, seque e Magistro ordinis in principem saecularem erigere et religiosorum civitates in patrimonio Brandenburgium vertere⁵⁾.

Non religionis amor sed avaritia et cupido odium peperrant, aluerant, perpetuauerant; nec romana avaritia, sed germanica potius aviditas mala tanta invexit. Non hoc Aleandrum latebat qui aperte confitebatur: „Publica utilitate coactus, quamquam Germanici qui sunt Romae maiores et amici mei sint, non diffiteor vera esse quae de eis hic passim clamantur; ipsos per tissimam huius tumultus causam praebere. . . . Neque argumentis et factis probavero verum Germanorum iudicium; sed revera tantae derogationes, surrogations, ingressus, regressus, reservations, accessus, recessus, et quinquaginta singulis beneficia, aliaque similia de quibus Germani acriter queruntur, omnia impetrata sunt a propriis theutonicis Romae aut per se, aut per patronos, ex quibus deinde Pontifex et Ecclesia ipsa patitur⁶⁾. Et paulo ante supplicaverat ut finis imponeretur illis qui omni Germaniae beneficia, „non contenti infiniti propemodum beneficiis iam occupatis, artibus omnimodis impediebant; inde enim populi materiam Lutheri cum omnibus his rebus miscerant maximo fidei documento; Deum et ecclesiam relinquentes ut supradictarum enormitatem ulciserentur; quae quamvis non ita magnae sint quanto celebrantur, in hoc tamen tumultu arcenda sunt et removendae ne iniquitatibus occasionem praebeant⁷⁾.

Et populi, ut testatur Joannes Hanerus, „non tam rerum novarum quam libertatis cupidine accenduntur et principum

¹⁾ Doc. 19, fol. 48, et 56, fol. 141, 42, et 25, fol. 62.

²⁾ Doc. 19, fol. 37.

³⁾ Doc. 80, fol. 208.

⁴⁾ Docum. 56, fol. 143. — 12, fol. 33.

⁵⁾ Doc. 12, fol. 31.

⁶⁾ Doc. 165, fol. 364.

quorundam studia, quod vel nominis inde perpetuitatem vindicare sibi cupiunt aut certe ultum iri adversus eos quos implacabili odio prosequuntur; civitates quoque huic negotio minime desunt, quod se hac potissimum via a ceteris quoque regum ac imperatorum oneribus excutere sperant¹⁾.

Quae cum ita essent, facile a prudentibus hominibus proxima pericula preevidebantur. Hanerus ipse hortabatur: „Caveant principes, caveant et civitates nulla clancularia fieri conventicula, nullas conspirationes; res enim magis factione quam pro veritate agitur“. Sed conventicula, sed coniurationes solito apertius exercabantur, odia acuebantur, populares irae incendebantur. Frustra iam a die prima Septembris anni 1521 Julius Cardinalis de Medicis tunc Vicecancellarius Romanae Ecclesiae (deinde Pontifex Clemens VII.) scripserset Aleandro: „Omnibus viribus conamini ut Caesari et principibus ecclesiasticis et saecularibus persuadeatis hic non tantum agi de confusione fidei christiana et catholicae, sed etiam de molienda principibus omnibus ruina eosdem a propriis principatibus et dominis trudendo; ita ut causa sit vere communis et pro fide et pro defensione iuris quem nequissimi illi omnes dominationes ecclesiasticas et saeculares evertere conentur“²⁾. Aleander ipse paulo post scripserset Eckio: „Nisi Caesar obstet miserandam visuri sumus in Ecclesia Dei calamitatem, sed cum magno et primo Germanorum malo“³⁾.

At Caesar non viriliter obstitit; a Germania in Hispaniam discedere coactus, hinc lutherani principes audientes et segniores catholici quum facti essent, res in peius ruit. Parum faustus Nurembergensis conventus ostendit omnibus, se parvpendere Pontificem et Caesarem; nondum siccus decreti Wormatiensis atramento, ipsius ordinationes vacuae evaserant, spretae a principibus et magistratibus, labefactatae novis dietae Nurembergensis provisionibus; ita ut nuntii pontificis ad Carolum missi eidem imperatori declararent: „Non privato commode aut propria utilitate in re germanica movetur Pontifex sed tot animarum iactura et damnis; addatur etiam quod quum Caesarem paterno amore diligit, graviter admodum ferret si huius temporibus a grege Dei natio germanica disgregaretur eidem Maiestati imputaretur quod defectu pruden-

¹⁾ Docum. 141. fol. 316, 317.

²⁾ Docum. 17. fol. 44, 45.

³⁾ Doc. 23. fol. 58.

tiae hos suos subditos populos in tantam ruinam ruere permisit, aut ad bonam frugem reducendos neglexerit ... Pontifex ipse, omnem ad se pertinentem diligentiam adhibuit natione haec ad interitum vergeret; omnes videbunt unde debita remedia desint; ipse voluntati Dei obsequens reliquum Christianum gregem sibi commissum gubernabit eritque semper verus Pontifex et bona conscientia nonnisi magnum evadere poterit. Caesarea autem Maiestas longe maiores sustinebit iacturas, si considereret quod ultra damnum animae et honoris, iacturas quoque temporalium bonorum patietur ipse et successores eius et parentes non in Germania tantum sed et in aliis regniis et dominis⁴⁾.

Quae verba prophetica fuere; nam, anno vix elapso, rusticorum tumultus incepérunt, rebelliones, bella, dissensiones perpetuas praenunciantes, quae infinitis propemodum damnis, saeculis succendentibus, Germaniam funestarunt, inenarrabilique luctu submerserunt, tum triginta annorum bellis, tum continuis principum contentionibus, tum labefactata imperii vi, immutataque status natura et nutantibus regiminis vicibus et corruentibus principum fortunis, tum denique necessario ex divisione religionis orta divisione animorum; ita ut saepe Germani Germanis infesti germanica arma in germanica pectora infigerent. „Agnoscent, sic Campegius, quid sit dare plebi libertatem dogmatizandi; dum impune loquuntur actiones parant“⁵⁾. „Per contentionem et invidiam res agitur“ in clamabat temporibus suis Joannes Hanerus; per contentionem et invidiam res acta est et sequentibus saeculis; et quisnam asserere potest etiam hodie quod per contentionem et invidiam res non agatur?

At nunc causae verae, si quae unquam fuerunt, contentionis desierunt; nec avaritia, nec invidia, nec aliorum bonorum aviditas tanta adest; una veritas inquirenda, amplectenda. Abusus, quos primi reformatores tollendos clamabant, si vere abusus erant, iam ab Ecclesia ipsa Romana sublati, repullulare nequeunt; reformatio sancta, pura, a religiosis viris cupita iam est facta ac roborata. Quid plura? Huius verae sanctaque reformationis petitio iucundissima fuit Clementi VII., qui „postquam ad pastorale officium divina bonitate vocatus fuit, nihil aliud aut cogitavit aut optavat quam in Ecclesia Dei corrigerre que depravata erant et illam in antiquum spendorem

⁴⁾ Doc. 154. fol. 346.

⁵⁾ Doc. 199. fol. 436.

purae et verae religionis revocare¹²⁾; cui „omnis ordinum ecclesiasticorum correctio iampridem desiderata erat¹³⁾.

Et Clemens et successores eius Romani Pontifices hanc ordinum correctionem, illam Ecclesiae reformationem assiduis laboribus curarunt; sanctissimi quique viri Ecclesiae catholicae invocarunt, adiuvarunt; doctissimi catholici scriptores propagnarunt; populi catholici viderunt; scriptores quoque dissidentes professi sunt et laudarunt. Reformatio haec in aedificationem fuit, et Ecclesia Romana quotidie magis in doctrinis suis, in dogmatibus suis illustrata, iustificata, immobiliter constans, perpetuo aequalis fuit; fidem, quam antiqui tenuerunt, tenet; scorias et lutum in humanis humaniter superpositum abstersit; nullam Christi, nullam Petri, nullam Apostolorum, nullam Patrum doctrinam aut reiecit, aut oblivioni dedit.

Numquid eadem vere et sincere de dissidentium Reformatione dici possunt? Numquid constans haec in doctrinis, numquid aequalis, numquid aedificans? Lutherus ipse quam saepe sententiam mutavit! Melanchton, Oecolampadius Armsdorffus, Huttenus, Erasmus, numquid inter se convenient? Numquid eorum fides et doctrina semper eadem stetit? Ecquid, quaeo intactum reliquerunt eorum discipuli? Quid iam de Augustana confessione restat? quid de repetitis semperque variis conciliactionis christiana, ut dicebant, tractatibus? Jam nunc fides perii, revelatio deridetur, dogmata reiciuntur, sectae ubique ex hominum sententiis pullulant; nulla unitas, nulla certitudo, constantia nulla. Jam zelus reformationis in ius confusione evasit. Si nullum Ecclesiae in terris caput supremum est Dei nomine, innumera erunt hominum nomine, et doctrina ipsa Christi pro temporum, locorum, personarum affectionibus vicibusque iure mutabitur. Quid peius, quid exitiosius hac religiosa libertate, que divinam revelationem quodammodo destruit, quae divini voluminis auctoritate verbum divinum deturpat, immutat, lacerat, confundit?

¹²⁾ Doc. 148. fol. 326.

¹³⁾ Docum. 149. fol. 328.

1.

Friderico Duci Saxoniae. S. R. Imp. electori

Leo PP. X.¹⁾

(Acta Wormaciensis fol. 64)

(8. Julii 1520.)

Dilekte fili salutem et apostolicam benedictionem. Credere volumus nobilitatem tuam nos, et pro natura nostra et pro Pastorali quod gerimus officio, ad lenitatem et mansuetudinem propensos, moleste admodum ferre cum vel unus aliquis ex grege eorum qui sacro perfusi baptimate filii sunt et Dei et nostri, aliquid committat in legem sanctam et scripturas, quo ejici ex ecclesia mereatur; vel cum illo ad sceleris sui vesaniam, et contumaciam et obstinationem addente ad nos necessario defertur severitas vindicandi: Nam et interitum vel minimae ovis ex grege nostro cum dolore ferimus, et poenae animadversio mansuetudini nostrae vehementer est contraria. Itaque Testem Deum omnipotentem et tuam nobilitatem facimus nos jam ab initio cum Martini Lutheri, quem filium amplius nostrum vocare non possumus, primum malivolenter et inaudito quodam in hanc Sanctissimam Sedem totumque nomen Romanum odio prouerpentem temeritatem, deinde usque ad fidei orthodoxae fundamenta conveillaenda, bonos, et mores et animos corrumpendos, omnemque ordinem Christianae Reipublicae pervertendum proiectam insaniam videremus diutius esse passos, quam forsitan pastoralis Curiae vigilantia postulabat: sed ea spe esse passos, quod illum ad poenitentiam converti, et tuam nobilitatem non offendti optavimus. Sic enim communis omnium sermone praedicabatur, tibi illum charum acceptumque esse, tuoque illum patrocinio magis confisum quam oportebat,

¹⁾ Diversam omnino epistolam ediderunt impressores operum Lutheri, de qua diximus in praefatione.